

АГРОХОЛДИНГИ УКРАЇНИ: ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

AGROHOLDINGS OF UKRAINE: PREREQUISITES FOR THE FORMATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Меняйлова Г.Є.

кандидат економічних наук, директор філії,
Класичний приватний університет (м. Кременчук)

У статті проаналізовано чинники створення агрохолдингів в Україні та перспективи їх розвитку. Встановлено, що підґрунтям створення таких агроформувань стали специфіка самої аграрної галузі, реструктуризація радянських сільськогосподарських підприємств, кризове становище в сільському господарстві. Сьогодні агрохолдинги демонструють високу ефективність виробництва та використання всіх наявних ресурсів. Водночас їх функціонування несе в собі певні ризики монополізму та сприяє неправомірності розвитку сільських територій. Визначено, що в наявних економічних умовах агрохолдинги будуть і в подальшому ефективними виробниками й експортерами сільгоспродукції, проте їхня діяльність потребує більш повного контролю й регулювання з боку держави.

Ключові слова: агрохолдинги, розвиток, ефективність, сільське господарство, сільські території, виробництво, ресурси, мінімізація ризиків, експорт.

В статье проанализированы факторы создания агрохолдингов в Украине и перспективы их развития. Установлено, что основой создания таких агроформирований стали специфика самой аграрной отрасли, реструктуризация советских сельскохозяйственных предприятий, кризисное положение в сельском хозяйстве. Сегодня агрохолдинги демонстрируют высокую эффективность производства и использования всех имеющихся ресурсов. Одновременно их функционирование несет в себе определенные риски монополизма и способствует неправомерности развития сельских территорий. Определено, что в существующих экономических условиях агрохолдинги будут и в дальнейшем эффективными производителями и экспортерами сельхозпродукции, однако их деятельность требует более полного контроля и регулирования со стороны государства.

Ключевые слова: агрохолдинги, развитие, эффективность, сельское хозяйство, сельские территории, производство, ресурсы, минимизация рисков, экспорт.

The article analyses factors of the creation of agroholdings in Ukraine and prospects of their development. It is determined that the background of the creation of these agroformations is the specifics of the agrarian industry, Soviet agricultural enterprises' restructuring, and crisis state of agriculture. Today agroholdings demonstrate high efficiency of production and use of all available resources. At the same time, their operation carries certain risks of monopolism and contributes to the unfairness of development of rural territories. It is determined that in the current economic conditions, agroholdings will continue to be effective producers and exporters of agricultural production, however, their activities require a greater state control and regulation.

Keywords: agroholdings, development, efficiency, agriculture, rural territories, production, resources, minimisation of risks, export.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Головною особливістю агропромислового комплексу є тісний взаємозв'язок між його галузями: виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією. Саме ця особливість і зумовила активну появу холдингових компаній в аграрній сфері України.

Сьогодні аграрні холдинги України об'єднують у собі майже всі етапи – від виробництва сільгоспсировини до реалізації продуктів її переробки, надання послуг зі зберігання і

транспортування. Такі формування можуть значно відрізнитися за формами господарювання, видами та обсягами ресурсів, інвестиційною політикою. Вони рівною мірою можуть робити свій позитивний внесок у забезпечення продовольчої безпеки держави, зміцнення її експортного потенціалу, розвиток сільських територій. Однак у науковому та експертному середовищі дискутується тема негативного впливу на розвиток в Україні агрохолдингів. Чинниками такого впливу називають нераціональне використання природних ресурсів та недотримання сівозмін;

погіршення соціально-економічної ситуації в районах розташування агрохолдингів, ухилення від податків за рахунок складної системи правових відносин між підприємствами, що входять до холдингу, отримання значних бюджетних дотацій за рахунок наявності потужного політичного лобі, на які не можуть розраховувати інші сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства. У зв'язку із цим проблемою дослідження й аналізу діяльності агрохолдингів в Україні, визначення їх місця і ролі в розвитку агропромислового комплексу держави є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми розвитку підприємств агропромислового комплексу, їх адаптації до ринкового середовища, ефективності виробництва продукції, економічні відносини між виробниками сировини, переробними підприємствами, постачальниками матеріалів знайшли своє відображення у працях українських учених: В.Г. Андрійчука, Ю.Д. Білика, В.П. Галушка, В.Н. Зимовця, М.М. Ільчука, М.В. Калінчика, Т.Л. Мостенської, П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука.

Діяльності холдингів присвячено роботи таких учених, як Дж. Ейлі, Б. Пашеро Петі, Ф.Ч. Еванс, Ф.Ф. Бутиненко, А.М. Герасимович, Я.Д. Крупка, В.С. Ніценко та ін. Проте, як зазначалося вище, дискусійним є питання місця і ролі агрохолдингів в агропромислового комплексу України й перспектив їх подальшого розвитку.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є аналіз передумов і чинників створення агрохолдингів в Україні та визначення на цій основі перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно з чинним законодавством, холдингова компанія – акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств [3; 7].

Сьогодні не всі підприємства, які науковці та аналітики відносять до агрохолдингів, є такими з юридичного погляду, відповідно до визначення, наведеного вище. В. Андрійчук зазначає, що «класичних агрохолдингів у вітчизняному сільському господарстві дуже мало. Натомість функціонує багато великотоварних агропромислових формувань (АПФ), які називають агрохолдингами» [1, с. 114].

Тобто всіх тих, хто є групою компаній, об'єднаних із різним ступенем щільності та форми зв'язку, відносять до агрохолдингів. Серед таких груп більша частина пов'язана технологічно й організаційно на основі приватної чи корпоративної власності. Часто є материнська (вона ж керуюча) компанія, яка визна-

чає стратегію розвитку бізнесу і централізує повністю або частково управлінські функції [2]. Така ситуація значно ускладнює проведення ґрунтовного всебічного аналізу діяльності агрохолдингів України.

Поштовхом до появи нових форм господарювання в агропромислового комплексу України стали економічні перетворення у загальних процесах реформування сільського господарства, що розпочалися з набуттям Україною незалежності. У 2005 р. формально завершилася реструктуризація сільськогосподарських підприємств – відбулася зміна форм власності радянських колгоспів та радгоспів. Найпотужніші вітчизняні агрохолдинги створено в період із 1993 по 2006 р. Як стверджують дослідники, у цей період «сформоване аграрне лобі робило ставку на швидке скасування мораторію і легалізацію власності на захоплені земельні масиви» [4, с. 92]. Сьогодні з 42,7 млн. га земель сільгосппризначення близько 10%, а саме 4,1 млн. га, знаходяться у використанні на правах оренди 45 аграрних компаній, сукупна виручка від реалізації яких становить понад 10,8 млрд. дол. США [8].

Слід зазначити, що економічно розвинені країни світу також у ХХ ст. пережили подібні процеси, які теж були викликані кризовим становищем у сільському господарстві, реформою в аграрному секторі та його індустріалізацією. Основними чинниками, що зумовили дані процеси й у США, й у Західній Європі, стали відсутність вільного земельного ринку і, як наслідок, відсутність надійних гарантій виконання договірних зобов'язань перед інвесторами [5, с. 45].

Аналізуючи процеси, що призвели до появи агрохолдингів та потужних агроформувань в Україні, можемо визначити, що спонукальними мотивами їх створення материнськими компаніями стали:

1. низькі вхідні бар'єри в галузь на тлі економічних негараздів;
2. можливість повернення боргів за поставлені матеріально-технічні ресурси (паливо-мастильні матеріали, мінеральні добрива, сільгосптехніка), які у 2000-х роках часто поставлялися на основі бартерних угод в обмін на сільгосппродукцію;
3. спрощення збуту власної продукції, наприклад кормів, мінеральних добрив і т. п.;
4. можливість установлення управлінського контролю над інвестиціями. Материнська компанія має змогу впливати на формування управлінської команди, за рахунок чого підвищувати ефективність та узгодженість управлінських рішень;
5. забезпечення власних переробних підприємств сільгоспсировиною, що призводить до зниження залежності від інших постачальників;
6. можливість отримання від держави дотацій та пільг, спрямованих на підтримку виробників сільськогосподарської продукції.

Таблиця 1

Основні види діяльності найбільших агрохолдингів України

№ з/п	Назва материнської компанії	Дата державної реєстрації	Основні напрями діяльності	Земельний банк, тис. га на 31.12.2016	Виручка від реалізації у 2016 р.
1.	ТОВ «Фірма «Астарта-Київ»	02.03.1993	Виробництво й переробка цукрового буряка, насінництво виробництво біогазу	250	369,0 млн. євро
2.	ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	27.03.2006	Птахівництво, рослинництво, м'ясопереробна, виробництво комбікормів, біогазу	370	1135,0 млн. дол
3.	ТОВ «Укрпромінвест-Агро»	17.04.2002	Вирощування цукрових буряків, зернових, олійних, виробництво цукру та борошна	122	185,3 (млн. дол.)
4.	ТОВ «Сільськогосподарське підприємство «НІБУЛОН»	31.01.2003	Рослинництво, зберігання, послуги з транспортування	82,5	363 млн. дол. за 9 місяців 2016 р.
5.	ТОВ «Війол-Агро»	26.07.2004	Виробництво олій: соняшникової, ріпакової, соєвої, зберігання	н/д	373,3 млн. дол.
6.	ТОВ «Агропросперіс»	02.12.2013	Рослинництво, зберігання, постачання насіння та засобів захисту	430	н/д
7.	Фермерське господарство «Укрлендфармінг»	05.11.2014	Птахівництво, рослинництво, насінництво, виробництво цукру, комбікормів, сухої яєчної продукції	605	958,94 млн. дол.
8.	ТОВ «Олсідз-Україна»	05.05.2010	Виробництво та переробка олійних культур	н/д	н/д
9.	ТОВ «Т.Б. Фрут»	28.02.2017	Садівництво, ягідництво, виробництво соків та сокових концентратів	5,5	н/д
10.	Кернел Груп	1995	Вирощування пшениці, соняшника, кукурудзи, виробництво олій, зберігання	575	1988,5 млн. дол.

Джерело: дані з офіційних сайтів агрохолдингів

Кінцевою метою створення агрохолдингів є:
– утворення структури, яка за рахунок специфіки організації виробничих та фінансових зв'язків дає змогу знизити ризики господарської діяльності;
– диверсифікація власного бізнесу та підвищення його ефективності;
– можливості мінімізації податкових платежів.

Зовнішнє середовище функціонування агрохолдингів, як і будь-яких суб'єктів підприємницької діяльності в Україні, суттєво відрізняється від умов, що створилися в економічно розвинутих країнах. Основними відмінностями від українських реалій є переважаючий вплив попиту, розвинута інфраструктура товарного ринку, наявність усталеної законодавчої бази, що вдосконалюється протягом тривалого часу, доступність і відносна дешевизна фінансових ресурсів, розвинуті лізингові відносини, прозорість роботи як підприємницьких структур, так і державних органів влади.

Галузева специфіка діяльності агрохолдингів, що безпосередньо впливає на ефективність їх діяльності, полягає у такому:

1. Суттєвий вплив сезонного фактору на виробництво сировини, її швидкопсувність, що викликає необхідність створення спеціальних умов для зберігання та транспортування.

2. Різноманітність технологічних процесів зберігання й переробки продукції і наявність мікробіологічних процесів.

3. Висока частка вартості сировини в матеріальних витратах.

Як правило, за основну характеристику для оцінки масштабів діяльності агрохолдингів, без огляду на їх юридичний статус приймають кількість землі, що обробляється компанією. Однак ми вважаємо, що така оцінка, з огляду на різноплановість діяльності, не є повною та достатньою. Крім того, такий ресурс, як земля, сьогодні використовується агрохолдингами на основі орендних відносин, а не права власності. На основі аналізу даних, що розміщено у вільному доступі, нами сформовано перелік із 10 найпотужніших агрохолдингів України станом на 01.07.2016 (табл. 1).

Слід зазначити, що всі перераховані вище компанії є потужними експортерами як сільгоспсировини, так і продуктів її переробки.

Вітчизняні агрохолдинги активно залучають капітал шляхом емісії і розміщення акцій на фондових біржах. Так, на Варшавській біржі розмістили свої акції ТОВ «Фірма «Астарт-Київ» у 2006 р., «Кернел Груп» – у 2007 р., ПАТ «Миронівський хлібопродукт» розмістив у 2008 р. на Лондонській біржі.

ТОВ «СП «Нібулон» улітку 2015 р. отримав від ЄБРР синдигований кредит у розмірі 130 млн. дол. США для інвестиційних проектів із розвитку експорту, логістики та інфраструктури зі зберігання зернових.

На основі аналізу стану організації діяльності агрохолдингів та її результативності можемо стверджувати, що перевагами такої форми господарювання порівняно з іншими сьогодні є:

1. Можливість активного впровадження сучасних інновацій, оновлення техніко-технологічної бази і на цій основі інтенсифікації виробництва за рахунок доступу до потужних і порівняно дешевих фінансових ресурсів.

2. Висока ефективність використання наявних ресурсів.

3. Наявність потужної системи логістики й розвинутої власної інфраструктури.

4. Низька собівартість продукції, що формується під впливом вищеперерахованих факторів, висока частка доданої вартості у кінцевому продукті.

5. Оптимальна структура управління й можливість залучення високопрофесійних управлінців.

6. Широкі можливості для мінімізації ризиків підприємницької діяльності.

На рівні держави функціонування таких агроформувань несе в собі ризики монополізації ринку землі й продовольства. Проте складна система майнових відносин агрохолдингів та відсутність відповідної законодавчої бази ускладнюють регуляторні можливості державних інституцій у цій сфері.

Особливо дискусійним щодо діяльності агрохолдингів є питання їх впливу на розвиток сільських територій. Більшість агрохолдингів має місце юридичної реєстрації в столиці або в обласних центрах, у чий бюджет і сплачуються податки, залишаючи місцеві громади без значних податкових надходжень.

Активно впроваджуючи передові технології, що зменшують частку людської праці, та часто будучи єдиним роботодавцем у районі розташування, агрохолдинги сприяють підвищенню рівня безробіття в сільській місцевості.

Водночас значна кількість потужних агрохолдингів, відповідно до своєї політики корпоративної соціальної відповідальності, активно відновлює та розбудовує соціальну інфраструктуру територій, де знаходяться виробничі потужності та орендовані землі. Таким чином, діяльність агрохолдингів справляє дуальний вплив на розвиток сільських територій.

З огляду на низький рівень підприємницької активності власників паїв, відсутність у них відповідної бази знань й навичок, низький рівень державної підтримки особистих, фермерських та інших сільськогосподарських підприємств, процеси укрупнення сільськогосподарського виробництва в Україні є незворотними.

У наявних економічних умовах чинниками розвитку агрохолдингів в Україні можемо назвати:

– сформовані орендні відносини між агрохолдингами і власниками земельних паїв;

– високий експортний потенціал сільського господарства, зростаючий попит на продовольство, особливо з боку азійських країн (Китаю, Індії);

– можливість концентрувати великий капітал та залучати кошти інвесторів і кредиторів;

– суттєві обсяги державної фінансової підтримки;

– можливість активного впровадження сучасних технологій виробництва, що дає змогу значно підвищувати його ефективність.

Сьогодні вітчизняні агрохолдинги ефективно використовують власні ресурси, вирішують питання фінансування власної діяльності, ведуть активну інвестиційну діяльність.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Функціонування та укрупнення аграрних холдингів в Україні, з огляду на низку факторів, є незворотнім об'єктивним процесом, який несе в собі як позитивні, так і негативні риси. Позитивними чинниками є: зміцнення продоволь-

чої безпеки та експортного потенціалу країни, активне впровадження інноваційних технологій у виробництво й управління, висока ефективність підприємницької діяльності. Негативним у функціонуванні агрохолдингів є: неощадливе використання орендованих земель, ризики монополізації аграрної сфери, нерівномірний розвиток сільських територій, використання складної структури майнових відносин агрохолдингів для мінімізації податкових платежів.

З огляду на наявні ризики монополізації, держава має вдосконалити чинну нормативно-правову базу щодо функціонування агрохолдингів для здійснення ефективного регулювання їхньої діяльності. Метою такого регулювання має стати забезпечення продовольчої й фінансової безпеки держави, стимулювання інтенсивного розвитку агропромислового комплексу України, ефективний і всебічний розвиток сільських територій, економічний захист і підтримка невеликих сільгоспвиробників, фермерських господарств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Квазіхолдинги: створення і правомірність існування. Економіка АПК. 2015. № 11. С. 113–117.
2. Бодаев В., Кирик Т. Агрохолдинги – точка роста АПК. URL: <https://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1035827#.V1RA4X7hDDc/>.
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a&find=1&typ=21.
4. Ковальчук І.В. Тенденції розвитку агрохолдингів в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2014. № 3(154) С. 90–95.
5. Мустаев М.М., Цороев А-Б.Б. Перспективы формирования интегрированных структур в АПК региона. Региональные проблемы преобразования экономики. 2015. № 12. С. 43–48.
6. Ніценко В.С. Роль агрохолдингів у розвитку сільських територій. Формування ринкової економіки. Проблеми управління у великотоварних промислових формуваннях. 2015. Вип. 33. С. 293–302.
7. Про холдингові компанії в Україні: Закон України № 3528-IV від 15.03.2006. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>.
8. Рейтинг 45 крупнейших аграрных холдингов Украины. URL: <http://landlord.ua/rejting-krupneyshih-agroholdingov/>.